

פרוזאיקנים כאידיאולוגים של ספרות:

סופר עברי ואמת-הבנין בידו

(קווים לפעולתו הביקורתית והציבורית של אשר ברש)

אבינועם ברשאי

א

בדומה לסופרים עברים בני-דורו, שנחנו חילם לפעילות ציבורית בשדה הספרות, עמד אשר ברש בצמתים החשובים של הספרות המתהווה בארץ-ישראל. תגובותיו הערות והתכופות בנושאי ספרות ותרבות העידו על קשריו האמיצים עם הנעשה בתחומים אלה. הוא נתגלה כמבקר-ספרות אנין-ביטוי, כשותף פעיל עם יעקב רבינוביץ בעריכת 'הדים', כלי-המיכטא המרכזי בשנות העשרים בא"י, כמורה-הוראה וכעורך ספרי-מקור-ותרגום בהוצאת 'מצפה', שהיה בין יוזמי-הקמתה. בכך ראה עצמו כמי שמסייע לבנייתו של מרכז ספרותי חדש בא"י, וכמי שמטיף לטיפוחם של חינוך וטעם ספרותיים. הוא היה פעיל באגודת-הסופרים ויושב-הראש שלה, חבר בוועד הלשון, ושימש נציג בקלוב פא"ן. הוא ייסד את המכון הבינ-כיבליוגרפי, הקרוי עתה על שמו, 'גנוזים'; וערך את הירחון לנוער 'עתידות'. סוגיות נכבדות באותם הימים, כגון: הסופר והמפלגה, הסופר וקהל-הקוראים העברי, הסופר והמדינה, העסיקו אותו לא פחות מבעיות היוצר בבית-היוצר שלו. גילויים אלה ואחרים מרכיבים את אישיותו הציבורית המגוונת, ומצביעים על נטייתו לעסקנות ספרותית.

תגובותיו הביקורתיות והפובליציסטיות של ברש כונסו, רוכן ככולן, בכרך השלישי של כתביו המקובצים, שנערכו בידו בחלקם וראו אור בין השנים תשי"ב-תשי"ז¹. הן ניכרות בכמה תחומים. התחום הראשון הכולט בחשיבותו כולל שירטוטיו-דייוקן ממצים, מהם קצרים ומהם ארוכים יותר, של כמה מחשובי המספרים והמשוררים העברים. בשירטוטים אלה השקיע ברש הרבה מבינת-הלב של היוצר, הרואה ומכוון ללב-יצירתו של הזולת. בדומה לפיכמן המבקר פיתח כושר-הזדהות רב עם יוצרים ויצירות שעליהם כתב, אם כי נימתו היתה מאופקת יותר ומשפטיו שקולים ומדודים. לא מעט סייעו לו כאן פגישותיו עם סופרים והתרועעות עימם בצוותא. על שירטוטיו-הדייוקן שלו ניתן להחיל את המונח 'ביקורת יוצרת' שטבע פיכמן במסחו². הערכותיו מאופיינות במידת-החסד — ולא במידת-השכט הביקורתית, שהיא, לדעתו, מלאכה קלה לבעליה. לא אחת נטה לערב את אישיות הכותב, כפי שהכירה וידעה, עם היצירה הכתובה, ולמדוד את כוחה בכוח הדייוקן המסתתר מאחוריה. הסופרים שאותם העריך היו מוסכמים על הכול ונכסיהם ודאיים: מנדלי מו"ס, י"ל פרץ, ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור, ברנר, עגנון, ואחרים. זיקתו לסופרי הדור הקודם מלמדת, שלא ביקש לחולל מהפכות, למרוד בראשונים כשמו של מודרניזם פורץ גדרים ומבטל סייגים. הוא לא המליך משוררים בטרם-עת על-פי נבואה שבלב, ולא הסיר ותיקים מכהונתם. כוח ההמשכיות פעל בו; אולם הוא לא חשש מפני הזרמים החדשים וקולותיהם שנשמעו ברמה. יתירה מזו: הוא לא היה מוכן לקדש את העבר כמחיר ההווה ולהוציא חדש מפני ישן. בקטעי-הרהורים, שפירסם בכרך הראשון של 'הדים', נתן ביטוי ברור לשאיפת ההתחדשות:

"הזאבים המייללים מכאב, מהם עייפו ונשתחקו ומהם מתו ונרצחו, וכחורכת ספרותנו עומדים חצי מיניין יהודים כשורים ומדביקים מזוות כשרות אל הדלתות הרעועות. אין לחשוש: השדים לא ייכנסו והשיממון והמוות יגברו מיום ליום. אבל גם רוח הקודש

בורחת מן השיעמום כמפני המגפה. לא. בוא יבוא שד יהיר ויפרוץ לתוך החורבה, מצד מזרח או מערב, אחת היא, ואם גם יפיל או יניס כמה מן היהודים הכשרים אין בכך כלום. העיקר שיבואו לספרותנו חיים ותנועה וגם קצת 'עליצות'.
ישיבת צדיקים מעוטרים הנהגים מזיו שכינתם לשעבר (ההדגשות במקור — א.ב.) זהו עניין לעולם הבא. והספרות נוצרת בעולם הזה. וכזה יש מלחמה וחתימה, ואם תרצו — תאוה³.

אין לחשוש כאן מחריפות הניסוח. ברש לא דגל מעודו ב'שינוי ערכין', וכל כוונתו היתה להדגיש את הצורך המוחשי בריענון פני הספרות העברית. על כך הצהירו הוא ויעקב רבינוביץ בפתח 'הדים':
"כימי רפיון כוח וקהות יחס לספרותנו, אנו באים בחוכרות הקטנות הללו. לא לגדולות אנו מתכוונים: לא לשנות ערכין ולא לחדש צרכין; אך גם לא נשתעבד לזרמים קיימים ולדרכים כבושות. בעצם אנו שואפים לדבר אחד: לרעננות (ההדגשה במקור — א.ב.). אנו, בני דור עומד והולך, מטים אוזן לדור בא... הדלת פתוחה בפני כל אדם... אין לפנינו יחוס-שמות כי אם יחוס-דברים: 'הדים' מכית או מחוץ, מחדש או מישן, ובלבד שיצטרפו להלך-הנפש של חיינו⁴."

ברשימה שנתפרסמה ב'הדים' בתרפ"ד, 'ישן וחדש בשירה והמורדים מאחורי הגדר', הרחיב ברש את הדיבור על היחס בין אבות וכנים בספרות; ועשה כן בלשון ציורית וברוח מסתו הידועה של ביאליק 'שירתנו הצעירה': "אין גם אסון בזה, שפקעים חדשים מלאי ליח ואון דוחקים ומשירים (ההדגשות במקור — א.ב.) את השריגים המצהיבים מעל הזמורה החיה. סימן חיים הוא. מלחמת האבות והכנים — מצד הכנים בשם אידיאל ותנועה, ומצד האבות בשם מסורת והרגל — חלה גם על דורות המשוררים. וכל התחדשות — אכזריות עמה. חוק הטבע הוא⁵."

יחסו ל'כתובים', בפרוס השנה השניה להופעתו, מלמד על פתיחות, קשב והבנה לרחשי הזמן החדש. ברש קידם בכרכה את שלונסקי התוסס והמרדן בקובץ-שיריו השני, 'לאבא-אמא' (תרפ"ז), וגילה בבני-חברתו פעלתנות, חיוניות וחדשנות מבורכת. הוא נישבה בקסם פעילותם הנמרצת, והכיר בתחושת-ההווה העמוקה שהולידה אותה; ואף הכתירים בתואר עולים ומגשימים. לפעילותם ה'תלון, אמנם, קולניות צורמת ויצר פוחז, אולם אין בכך כדי להמעיט את החיוב הגדול שבכעשייתם:

"החיוב הכולט עד עתה ב'כתובים' הוא היחס הברור והמתמיד בשאלת הלשון והתרבות העברית (ההדגשה במקור — א.ב.). כימי פושרים ופשרנות אלה, שנותנים אותם כמעט בכל כתבי-העת שלנו ככל העולם, נראים 'כתובים' בנידון הנ"ל כמשואה מזהירה וקוראת כאחת. אותות-האש שלוחים לכל צד, וכנראה שיש מי הרואה אותם. כל נאמני ביתנו מחויבים להיות להם לעזר בתפקיד זה. עת סכנה היא ודעיכת מאורות... המעלות הוודאיות: זריזות, עירנות, גיוון, אומץ לב וזן ידוע הועילו לחכב את 'כתובים' במידה מרובה. אל ירפו ידי העושים במלאכה. יוסיפו ויעלו!"⁶.

שלונסקי זכר ליעקב רבינוביץ' ולברש את חסדם עימו בראשית דרכו. הספדיו על השניים מלאים רחשי-תודה והכרת טובה. הוא, שקרא תיגר על ה'אב הספרותי' ביאליק בשם של בניס מורדים, תיקן רק מאוחר יותר את יחסו המוקדם בימי צעירותו. לעומת-זאת שמר אהדתו והערכתו לשני הסופרים שהכירו בו בתחילת דרכו. הדיוקנאות המאוחרים ששירטט נסמכו על פגישותיו הראשונות עימם וסביב 'הדים'. בהספדו על ברש רקם שלונסקי את דמותו ברקע הדור והתקופה, והציבו בצומת החילופין שבין ישן לחדש:

"היה זה כשחריתה של העליה השלישית, כשנוף מסוים, נוף המקום ונוף הזמן בארץ-ישראל, חי את קיצו הבשל, ולתוך חיי-המעשה וחי-הרוח של מולדתנו הניכנית בתמורות (כל ההדגשות הן במקור — א.ב.), החלו להשתפך צבעים חדשים, קולות חדשים, חיים חדשים — אתחלתא של נוף אחר... סוף-סיגנון וטרומ-סיגנון... ובחיים כבספרות, כספרות העברית היתה אז איזו ליאות של אסר-חג, חפץ-ואין-חפץ, נים-ולא-נים; וצריך היה אדם להתכרך בחוש מיוחד לנחש אז — גם סימני ערנות, סימני התחדשות והתקדשות, רוחות של ערב-יום-טוב חדש."

אכן, בסוד הניחוש הזה, בציפייה לחדש העומד לבוא, המוכרח לבוא, נוסדה אז אותה כמה קטנה, חנינית, שהיתה הפרולוג הנאיבי לחזיונה של הספרות העברית החדשה, אשר היום הוא הנכס הוודאי, צאן-ברזילה של ספרותנו. היו אלו חוברות צנומות... לא רק הדים לקולות שהיו וישנם, או היו ואינם עוד, אלא הדים לקולות שיהיו, שצריכים להיות. כמה קטנה, בלתי-רגילה כימים ההם, — כמה שכולה קשב.

ב'הדים' נשברה מסורת... פאטריארכאלית... שומרת-חומות וזורקת-מרה, ובחומרה של מוסר-אב מהסה כל המולה של נערים... כביכול, נשמעה המצווה ההפוכה: 'הסו, הבנים כותבים!' והבנים כתבו. והאבות — בעלי האוהל הקטן, 'הדים' שמו, ישבו כפתח וצפו... הם היו אז בארץ היחידים (כמעט היחידים) שהתיחסו כך אל החדש, שהקשיבו כך לעתיד לבוא... על כן היו סנדקיה של ספרותנו הקדישה.

(ברש) היה מן המעטים בספרותנו, אשר בעמדם על הסף, כשייכים לנוף מסוים, לא נבוכו בפרשת-הזמנים ולא אטמו ארזן, אלא השכילו לכוון את הרוחות, להבין את החדש, לאשרו ולהסתגל אליו, ואולי גם לסגלו. תפילת-השבעתו על "השד הצעיר" שיסתער לתוך ספרותנו, על רוח-הפרצים שתטהר ותרענן, — לא היתה תפילת-שווא, מן השפה ולחוץ. על כן נתקימה⁷.

ב

עמדתו של כרש בסוגיית הישן והחדש נבעה מתפישה רחבה, שפיתח לגבי הספרות העברית במרכזה החדש בארץ-ישראל. 'עבודת ההווה' שלו ושל 'רבינוביץ' באה לידי ביטוי באופנים רבים ושונים. בצד שירטוטי-הדיוקן הספרותיים, והרצאות מקיפות על מצב הספרות העברית בארץ, שקד בהתמדה על מלאכת הסיקור, בעיקר ב'הדים', כ'רבינוביץ' (בחתומת רף-רף), הירבה אף הוא בסקירות ספרים חדשים בספרות ובהגות עברית וכללית; ואף נושאי השעה נידונו במיסגרת זו. הן פורסמו בכינויו ב'פליכס. מדור הסיקור הרחב (הערות וצינונים) גילה רצון משותף לעורכיו לשוות לכתב-העת חיוניות ועכשוויות, קשיבות מתמדת למתהווה ולמתחדש בארץ ובעולם. ייחודו ניכר, לדעתם, ב'ישראליותו'. דורם ידע את מפעלי 'השילוח' ו'התקופה', רכי ההיקף וההשפעה, ואילו הם ביקשו להמחיש באמצעות דרי-החונם את עליית-שימשו של המרכז החדש בא"י, שהחלה כימי העליה השניה. מעל דפיו נתפרסמו שירים ראשוניים של שלונסקי ולמדן. משורר עברי כהלקין הביא ל'הדים' מנופי אמריקה והשירה האנגלוסאכסית. ספר-שיריו הראשון של שלונסקי, 'דווי', ראה אור בתרפ"ד בהוצאת 'הדים'. למדן הצעיר התקשר אף הוא ב'הדים' (בתיורו של שלונסקי), ובתרפ"ז ראתה אור הפואמה הדראמאטית שלו 'מסדה'. לימים השפיעו הגישה הכוללת וקו העריכה של כרש ורבינוביץ על למדן העורך. כבואו לייסד בתרפ"ד את 'גליונות', אורח לשעה ב'הדים' היה יעקב הורוביץ, מספר מודרניסט, שפנה דווקא ל'הפועל הצעיר'. בכתב-העת האחרון נדפסו סיפוריו האכספרסיוניסטיים החשובים שנכתבו בשנות-העשרים. גם משורר כאצ"ג פירסם ב'הדים'. ספרי שיריו: 'אימה גדולה וירח' ו'כלב-בית' ראו-אור בהוצאת העורכים בתרפ"ה ובתרפ"ט. בעיקבות מאורעות תרפ"ט החליף, כידוע, אצ"ג את זהותו הסוציאליסטית בזהות חדשה; ונטש את האכסנויות הפועליות, בהן השתתף בשיר ובמאמר.

'הדים' שימש, איפוא, כתחנה חשובה בדרך-המלך של המודרניזם בשירה העברית בשנות העשרים. מצעו הנוח הכשירו לקליטת המגמות החדשות בשירה העברית. פתיחותו וחדשנותו היו דבר בעיתו. 'הפועל הצעיר', שנוסד בימי העליה השניה, שימש ככמה פועלית מובהקת, ולמרות שמילא תפקיד נכבד בחיי החברה והתרבות בישוב העברי, כבר ניכרו בו אותות המיסוד. כתבי-עת כ'האדמה' ו'מעברות' כמעט שלא הוציאו את ימיהם. כנגד 'הפועל הצעיר' הציע 'הדים' ביטוי ספרותי מחודש וגישה רעננה, תוך זיקה הדוקה לעליה השלישית ואופיה. בניגוד לקודמן ניכר 'הדים' כציביונו הספרותי המובהק. ראוי לזכור, ששני העורכים, כרש ורבינוביץ, היו שמרנים בעשייתם ובתפישתם הספרותית. הפתיחות שגילו נבעה מהכנת צרכיה של הספרות העברית בא"י, ולא דווקא מתוך הזדהות עם זרמים חדשים בשירה. רבינוביץ, למשל, המשיך לפתח ב'הדים' את גישתו החברתית, שבוטאה קודם לכן ברשימותיו ב'הפועל הצעיר'. בהספד נרגש, שנשא כרש לזכרו של יעקב רבינוביץ, עמד על קשרי הריעות והאחווה העמוקים שנוקמו ביניהם ועל תפישתם המשותפת: "אנשי-גידול אנו ולא אנשי הפיכות, עשויים

לניצחונות ולכישלונות, כל אחד לפי דרכו וטבעו"⁸. אולם כעלי קו-ההמשכיות היו גם בעלי מגמת ההתחדשות וטיפוחה. בהקשר זה מענינת דרכו של ברש. לאחר שנדמו ה'הידים' והוא נספח אל מחנה 'מאזניים' השמרני, לא בטלה זיקתו לפרוצי הגדר.

ב'הידים' ניכרו היטב החותם האישי של העורכים ותנופת עשייתם. יעקב רבינוביץ' נטה להרחיב יריעת-רשימותיו וסקירתו בכיוון המסה הסוציולוגית, וכלל בהן דיעות ומגמות, מהלכים וציפיות, שאישרו את חשבוננו המפוכח לגבי הישוב העברי והספרות העברית בעבר ובהווה. כמה ממסותיו המקיפות הן, למעשה, דין-וחשבון מורחב על היבולים הספרותיים השנתיים והתקופתיים, שעלו זה מקרוב בכרם הספרות⁹. ביסוד זיקתו למתהווה בספרות עמדה אידיאולוגיה ספרותית-משכילית מגובשת שאימץ לו במקודם, ועל חיזוקה וביסוסה טרח כל ימיו. הוא תבע התהוות איטית ומודרנת של קיניי החומר והרוח במרכז החדש. לעיתים תכופות ניכר ככתיבתו יובש לשוני והעדר צימצום וגיבוש. ברש, לעומתו, הועיד לעצמו את הרשימה המגובשת והמהודקת, המצמצמת עצמה לעיניי הנידון וסביבו. צימצום היריעה ככתיבתו היה לקו ולמשקולת למי שלא היה ארכן מטבעו, והעריך את השורה כשלמות רצויה.

בניגוד לרבינוביץ' הקפיד ברש בלשונו, כשם שהקפיד עם סופרים כסיגנונם. ישורון קשת (יעקב קופלביץ) מצא טעם לפגם בסיגנונו, בכואו לערוך את חשבוננו עם 'תמונות מבית מבשל השיכר' שלו¹⁰. הוא תיאר אותו ברשימתו כסיגנון כללי, נטול ייחודיות, משום שברש מגלה, לדעתו, נאמנות בלתי יוצרת למטבעות-לשון ולקשרים אסוציאטיביים כלשון. אולם ביקורת זו שאף עוררה את ברש להשיב למבקר מעל דפי 'כתובים', אינה משנה מתכונות הבהירות והצלילות, הגיבוש והריכוז, שהשיג בסיגנונו. דוגמאות להערותיו במלאכת הלשון של היוצרים מצויות וידועות. אחת מהן נוגעת ליצירתו של יהודה בורלא, שבה נתן ברש עינו לטובה. על הרומאנים: 'אשתו השנואה' ו'נפתולי-אדם' בירך ברכת הנהנין. אולם הוא לא נמנע מלציין את חולשותיו. הרומן 'בת-ציון', שקיבל מידו, יכול לשמש ככוחן לעריכתו. במכתב ששיגר לכורלא הודיעו עד כמה הוגיע עצמו בתיקונים. הוא הביע הסתייגות מרמתו הסיפורית, מיכנהו הרופף ותפריו הגסים, וסיגנונו הפרוץ והמגושם.

רצון הצימצום והגיבוש הוליד אצל ברש את הכתיבה האפוריסטית. כסוג כתיבה זה חטאו, כידוע, הוגים וסופרים רבים. בספרות העברית של הדור הקודם הצטיין בתחום זה המסאי והוגה-הדעות, יעקב קלצקין, שהביא עימו לאוהל הספרות העברית מיופיותו של יפת הגרמני ויצק תכניו והגיגיליכו בדפוס-לשון מקוריים. מ"י ברידצ'בסקי כתב 'מאמרות' בגרמנית, שהורקו ללשון העברית זה לא כבר.

ברש, לעומת זאת, לא היה מבעלי הדחיסות והעמקות, ורחוק היה ממידותיהם ויומרותיהם של בעלי השעיפים שלעיל. שלטו בו ובכתיבתו המתינות והכהירות, שהמעטו מכורשו להמריא במחשבותיו. למשרטטי הדיוקן הספרותי שלו נצטייר ככהיר-מחשבה וצלול-דעת, ונתגלחה בו, כלשונו של דב סדן, 'ארשת ממוזגת' המכסה כדבעי על כוחות-נפש מתרוצצים. הוא ביכר את האינטואיציה הישירה על פני סבך ההרהורים ותעייה באופן המחשבה. כאפוריזמים שכתב ניסח את עיקרי-אמונתו בחיים ובספרות לפי מזגו וטיב-הבנתו. הם באו עפ"י כלוויית מסות קטנות ומלוטשות, שעסקו בנושאים שונים, וניתנו תחת הכותרת 'מאמרות ואמרות'¹¹. מאמריו ורשימותיו בנושאי ספרות ותרבות באו תחת הכותרת 'ממחברתי'. בכותרות אלה נשמע הד ל'פנקס' הברנרי המפורסם ולמדורים האחרים שהתקין איש המכאובות לעצמו. כברנר כן גם ברש, עסקן הספרות המתהווה, ראה עצמו צמוד לגילויי העכשיו וכמי שנדרש להגיב תגובת השעה. בכך נתן ביטוי נוסף לעמדתו המוצהרת, שלפיה עומדת ספרות ההווה כסימן העידוד והדאגה לעתידותה.

ג

יוזמותיו הציבוריות של ברש והעידוד שהעניק ליוצרים בראשית דרכם נסמכו על ראייתו המפעלית-חלוצית בספרות העברית. הוא היה שותף מלא לתפישתו של רבינוביץ' בדבר המרכז החדש בא"י וחבלי-צמיחתו. המעבר מהגולה לא"י ('ספרות הגולה' ו'ספרות ארצישראלית' במונחיו של רבינוביץ') השפיע על מעמדה ומצבה של הספרות העברית, והועיד לה ולעושייה ימי-קטנות ממושכים. לדעת ברש יש לספוג את טעם העקירה הקשה ממחוז השם, ולחוש מחדש את רעננות הנטיעה במחוז הכאן. מקום חדש תובע צרכים אחרים ומיסגרות שונות לפעילות הספרותית. לכך יצאחו הכוחות הצעירים, שגידולם והתפתחותם כאן ועיניהם נשואות לעתיד. לסופרי הדור הקודם קשה המיכחן שבעתים, משום שחשבונם מוגמר ונשיות-

הקבע מושרשות עמוק בקירבם.

בד בבד, טען ברש, יש להתמודד עם סכנת הניתוק התרבותי והספרותי מהמרכזים שחברו והמקורות שנידלדלו; ועם סכנה שאינה פחותה מקודמתה — סכנת כיתתיות רעשנית ופרובינציאליות מרוששת. הוא ראה סכנה מוחשית לקיום המרכז החדש בצמיצומה הגיאוגרפי של הספרות העברית. באופן נוקב העמיד את השאלה, 'אם היא ספרות של שבט קטן, היושב באחת הפינות במזרח הקרוב, או ספרות של עם, שיש לה רוב האטריבוטים של ספרות עם'¹², וקבע בפסקנות, (ש)אין להתרגל בשום צורה שהיא למחשבה המסוכנה, שספרותנו תהיה ספרות של שבט ארצישראלי¹³. ועוד הוסיף ואמר: 'כל ספרות, שאינה מבטאה פוטנציה של עם, של המונים, אי-אפשר שתפעם בה רוח גדולה. ואם נכרות את טבורנו הרוחני מהיקפנו הלאומי, נלבש גאון ונאמר, כי אנחנו הננו לא רק השאור שבעיסה, כי אם השאור והעיסה גם יחד, תהיה ספרותנו בריה משונה מאוד'¹⁴.

מרכז ספרותי-תרבותי בא"י, שימצא עצמו ויתנתק מן הפזורה היהודית, מספרות הדורות וספרות העולם — סופו דלות וניוון. בהרצאה שנשא בקונגרס העברי בירושלים, שב ברש והתריע על הסכנה של הסתפקות ביש הארצישראלי, של הסתלקות באפס קושי וצער מן ההיקף הנשאר ומכמה ערכים חשובים שנוצרו כדורות הגלות...¹⁵. הוא ידע היטב, כי המרכז החדש בא"י לא ידמה ולא ישווה למרכזים הספרותיים שהיו בגולה. אולם למרכז זה נודע יתרון מהותי על קודמיו. הוא מושתת על חתירה לנורמליזציה של הקיום החברתי, הכלכלי והתרבותי, ועל פיתוח ערכי-יסוד של חברה, הבונה עצמה ככוחות עצמה ומתוך אחריות לאומית מתמדת. ברית הכוחות היצרים, אבות ובנים, במרכז החדש היא על-כן משימה בעלת חשיבות ראשונה כמעלה, ויש להגשימה באופנים שונים.

בעיצוב תמונת המרכז החדש של ברש ורבינוביץ' חברו יחדיו שיקולים ספרותיים וחברתיים-כלכליים, ואין להפריד ביניהם. הספרות היא חלק מהאירגון הכולל של החיים החדשים בארץ וכיטוי לצמיחתם השורשית. לא אחת מדומה הסופר בפי השניים לפועל מן השורה המשתתף במעשה הביניין. הקמת המרכז תלויה, במידה רבה, בשותפות מגוונת של אנשי הספרא ואנשי הסייפא.

סימן מובהק לפיתוחה של ספרות-מקור במרכז החדש הוא נטייתה ל'מקומיות'. ברש ורבינוביץ' הצביעו על צורך קיים ב'ספרות רגיונלית'. על-כן קידמו בכרכה את בורלא ושמי, נציגי השבט הספרדי והמזרח הערבי בספרות העברית, ומרחיבי מעגלה הטריטוריאלית. מושג המפתח בתפישתו של ברש, 'ספרות עם', הדריכו ביחס לשני יוצרים אלה, שעולמם היה רחוק מעולמו ומעולמם של הסופרים בני מזרח-אירופה. הוא סבר, שעל המרכז הספרותי בא"י לתת ביטוי לקיבוצי-גלויות ולהתייחס בכור-המצרף שלו. כנגד הנטייה ההכרחית להתבססות 'מקומית' של הספרות הארצישראלית, תבע ברש פתיחות לעולם החיצון, התרבותי והספרותי. חשש עמוק קינן בו מפני הצמצום הגיאוגרפי שגזור המרכז החדש על הספרות העברית, שהיא לפי טבעה ספרות של מרכזים ופרוצה להשפעות חיצוניות מגוונות. כסופר עברי, שצמח בגולה ובנופיי-המקום שלה (גליציה), הכיר בכך, שהספרות העברית אינה יכולה לסכן עצמה בארצישראליות גמודה ולהזיון ממנה. יש לקיים במרכז החדש את הזיקה המפרה למורשת היהודית ולספרות אירופה ותרבותה. המקורות הפנימיים הם ערוכה לצמיחה שורשית: 'חובה ראשונה כמעלה, לבדוק ולחזור ולבדוק את נחלת עברנו, כדי להוציא ממנה חומר חיוני הרבה ככל האפשר, על מנת להזרימו לתוך עורקי הווייתנו ויצירתנו החדשה. נחלת העבר היא הערוכה העיקרית לשמירת אותם גוני היסוד, שהם סימן ההיכר של כל תרבות לאומית, יהיו חומריה מה שיהיו'¹⁶.

קצרו של דבר: בתפישתו ביקש ברש לאזן ולפשר בין שתי מגמות, שנראו לו חיוניות לתהליך ההתפתחות וההתחדשות של המרכז הספרותי בא"י: התבססות 'מקומית' של הספרות באקלים החברתי-חלוצי הקיים כאן, וגילויי פתיחות כלפי המורשת הספרותית מבית וספרות אירופה מחוץ.

הוכחה חותכת למגמת ההרחבה ניתן לגלות במדיניות העריכה שהנהיג ברש בסיפריית 'מצפה'. הוא הירבה לעסוק בהרקת יצירות מספריות אירופה השונות, ואף טרח לחבר הקדמות קצרות ליצירות המתורגמות. כן נטל חלק פעיל במלאכת התרגום עצמה. ההקדמות מגלות צד נוסף, אף כי צנוע, כפועלו כמבקר ספרות. הן אינן מגיעות לידי חשבון ביקורתי של ממש, אולם ניכרות בהן שתי תופעות מענינות, הזורות אור נוסף על תפישתו הספרותית: א. ברש מטעים את האופי הלאומי, המקומי, של היצירה הנידונה. צ'כוב הרוסי, אדלברט שטיפטר הגרמני וביירנסון הנורווגי, מגלים ביצירותיהם תכונות

'מקומיות' המיוחדות לתרבותם הלאומית¹⁷. כושרם הספרותי מתבטא, לדעתו, כתיאור עשיר ואוטנטי של סביבתם הטבעית, בה הם מעורים. תפישה עמוקה של נופי-המקום בסיפוריו (כעיקר מכורתו גליציה), השפיעה על תביעתו מאת הסופרים העברים לנאמנות אישית וספרותית למראות המקום. תביעה זו היתה אקטואלית, משום שרוב הסופרים העברים חזרו ביצירתם על גירסה דינקותא וגילגלו במראות-שתייה מעברם. יחסם הבוגר לארץ ונופיה לקה לדידו באי-טבעיות ובסנטימנטליות. זיקה טבעית לנופי הארץ הניבנית היתה בעיניו המיבחה העיקרי במגמת ההשטרות. הערבי, טען ברש, ניכר ביחסו הטבעי, אולם מצטיין בגישה פרימיטיבית ובלתי-מעודנת. הסופר-המהגר העברי ניחן ברגישויות אישיות וספרותיות עמוקות; אולם חסר את המגע הראשוני והבלתי-אמצעי עם הארץ ונופיה. ב. ברש מאמין בכוחו של הריאליזם הספרותי לשקף מציאויות וטיפוסים חברתיים. ספרות לאומית היא המיסגרת לכוח היוצר הספרותי. ערכיה האוניברסליים של כל יצירת-ספרות כמיסגרת ספרות-העם טמונים בבית-גידולה הטבעי.

ד

הצמיחה החדשה ותהליך ההשטרות הם מוטיב חוזר ברשימותיו ובהערכותיו של ברש. ספרות-העם מאופינת בתהליכי-גידול-צמיחה אורגניים. כל ניסיון לעכבם, להפסיקם או לעקמם — לא יכשר, והתוצאה במיקרה זה גלויה לעין. 'כל תרבות, והספרות כתוכה, דורשת התחדשות תמידית, חילופי חומרים וזרימים חדשים. כל קפיאה על שמרים מביאה התנוונות, מוות'¹⁸.

לצורך ההמחשה של תפישתו הירכה ברש במאמריו, ברשימותיו ובמילולי-האפוריזמים שכתב, להשתמש במיטפורות, הנטולות מעולם הצומח והגוף החי ומצביעות על אדמיות והתערוה 'איכרית' באדמת הארץ¹⁹. גם רבינוביץ' נטה לכך כמאמריו וברשימותיו. מיטפורות אלה היו חלק מהביטוי האידיאולוגי של נאמני הצינונות הפועלית, והיו שגורות בפי נציגיה ומבטאיה. לעיתים אף חידד ברש את דבריו, בבטאו צורך בעיצום הרוחניות היהודית המפורסמת ובהרחבת כושר-החיים הארצי של העם וסופריו בארץ הניבנית. את המיטפורות הללו ניתן לגלות בכתיבתו בהקשרים קבועים ובלתי-משתנים. שני ציורי-הלשון הרווחים הם: עץ השדה חסין-הגזע ורכי-הסעפות; והקרקע המדושנת והמטויבת, כתנאי המכשיר אותה להעמקת שורשים בה. ציורי-הלשון הללו מלמדים על חוק הטבע שביטוייו: כליה וכליה, צמיחה ופריחה. ברש הצמיד להם מדעת את התהליך ההיסטורי, הרצוני והמודע, המחייב הישענות-של-אמת על העבר למען העתיד. הכלל אחד הוא: רציפות המורשת התרבותית והספרותית חיונית לקיומו העכשווי והעתיד של המרכז החדש.

תפישה אורגנית זו, שהושפעה בלא ספק מספרות העבודה, ובעיקר מתורתו של א"ד גורדון, הביטיה את הצורך בשילובם של חזיונות העבר וחזיונות ההווה בתחום הספרות. בתפישה זו החזיק ברש בעקבות ומתוך נאמנות אידיאולוגית: 'אין גידול בלי רציפות, אין התפתחות שאינה המשך, אין התקדמות בלי מה שקדם לה, וכל ניתוח גורם איבוד דם וכוח חיוני. על כן יש מקום וצורך לברר ולקבוע דרכי פעולה נכונות לשם התפתחות רצויה'²⁰.

כמאמר זה ביקשנו לסכם את עיקרי-תפישתו של ברש, הנוגעים לאופייה ולמעמדה של הספרות העברית כמרכז החדש בא"י; וכחנו את קשריו עם המורדנה בספרות העברית ותורמתו להתפתחותה. כעסקן ספרותי קרוב היה לאידיאולוגיה של תנועת הפועלים, ושלב ממנה את הצידוק לפעולותיו בתחום הספרות. הוא היה מסופרי השורה, שקיימו דיאלוג מתמיד עם תנועת העבודה. פרק זה בתולדות הספרות העברית ראוי שיידון בהרחבה במיסגרת נאותה.

הערות

- (1) כתבי אשר ברש, כרך ג', מסדה תשי"ז.
- (2) 'עקב פיכמן, כתבים, דביר, תש"ך, 'על הביקורת היוצרת', עמ' שפ"ה-שפ"ט.
- (3) 'קטעי-הרהורים', 'הדים', תרפ"ב, חוברת א', עמ' 40.
- (4) 'הדים', תרפ"ב, חוברת א', עמ' 3.
- (5) 'הדים', תרפ"ד, חוברת י"א-י"ב, עמ' 87.
- (6) 'הדים', תרפ"ז, חוברת ב', עמ' 289-286.
- (7) אברהם שלונסקי, 'ילקוט אשל (צורר מאמרים ורשימות), ספרית פועלים 1960, 'דמויות במיסגרת שחורה: אשר ברש', עמ' 79-78.
- (8) אשר ברש, כתבים ג', 'ליעקב רבינוביץ' עליו השלום', עמ' 43.

- (9) יעקב רבינוביץ', מסלולי-ספרות, א"ב, גיומן, 1971. ראה, בעיקר, המדור 'סוגיות והערכות' בכרך הראשון.
- (10) יעקב קופלביץ' (במדורו 'כחינוח'), 'הפועל הצעיר', תרפ"ו, גיליון 43-44, עמ' 8.
- (11) ראה, למשל, המסות הקצרות והאפוריזמים במדור 'מאמרות ואמרות', שם, עמ' 165-167, 174, 176, 181.
- ברש דן כיחסי תוכן-צורה, תכלית היצירה הספרותית, דרכי היוצר כיצירתו ועוד.
- (12) אשר ברש, כתבים ג', 'ספרות של שבת או ספרות של עם?', עמ' 78.
- (13) שם, שם, עמ' 81.
- (14) שם, שם, עמ' 80.
- (15) אשר ברש, שם, 'הספרות העברית — ספרות של עם', עמ' 115.
- (16) אשר ברש, שם, 'לענין הקליטה הרוחנית', עמ' 120.
- (17) א"פ צ'כוב, 'ערכה', מצפה תרפ"ז; א' שטיפטר, 'עובדיה', מצפה תרפ"ו; ב' ביירנסון, 'ארנה', מצפה, תרפ"ח.
- (18) אשר ברש, שם, 'הסופר והמדינה', עמ' 118.
- (19) ראה המדור 'מאמרות ואמרות' וכו': כאדמת בור (169), כעץ השדה (170), שתי הידיים (170), חיים עשירים (172), הענין הלאומי (178), בארץ זו (180), אלה שגידלה האדמה (181).
- (20) אשר ברש, שם, 'הסופר והמדינה', עמ' 118.